

VEDECKÁ KONFERENCIA O JEDNOTE DIALEKTICKÉHO MATERIALIZMU A MODERNEJ PRÍRODOVEDY

Aktuálne teoreticko-filozofické otázky spätosti marxisticko-leninskej filozofie a prírodných vied boli predmetom rokovania trojdennej konferencie (3.—5. december 1975) v Berlíne, ktorú usporiadala Humboldtova univerzita pri príležitosti 50. výročia prvého vydania epochálneho Engelsovoho diela *Dialektika prírody*.

I.

Na osude Engelsovej *Dialektiky prírody* sa odrážajú aj teoreticko-politické zápasy medzinárodného robotníckeho hnutia za jeho revolučné chápanie a princípy.

F. Engels napísal materiály zaradené do tohto diela v dvoch etapách rokov 1873—1883. Prvá etapa sa skončila v máji 1876, keď začal pracovať na diele *Anti-Dühring*. Druhá etapa, ktorá sa začala v júli 1878, skončila sa úmrtím Karola Marxa v marci 1883. Odvtedy sa F. Engels venoval celkom vydávaniu literárnej pozostalosti svojho nerozlučného priateľa, najmä druhého a tretieho zväzku *Kapitálu*.

F. Engels sa už k dokončeniu diela nedostal. Za spomenuté obdobie preštudoval veľké množstvo literatúry o najdôležitejších otázkach prírodných vied. Napísal desať viac-menej hotových statí a kapitol a viac ako 170 poznámok a fragmentov, ktoré sa našli v jeho pozostalosti v štyroch doskách.

Trvalo však pol storočia, kým sa robotnícke hnutie dočkalo vydania *Dialektiky prírody*. Príčinou tejto zarážajúcej skutočnosti bolo, že správcom literárneho dedičstva Marxa a Engelsa v archíve Sociáldemokratickej strany Nemecka sa stal zakladateľ oportunistu a revizionizmu E.

Bernstein, nepriateľ materialistickej dialektiky.

Predložil síce dielo expertíze, ale nikdy nie vcelku. Znemožnil tak jeho vedecké a všestranné zhodnotenie. Požiadal napríklad o názor na časť práce pravícového člena SPD, fyzika L. Arona, jednostranného empirika a nepriateľa „radikalizmu“ v robotníckom hnutí. Bolo iba prirodzené, že posudok tohto odporcu dialektiky vyznel, ako očakával E. Bernstein, negatívne. Aj známy fyzik A. Einstein, ktorému boli predložené na posúdenie iba časti o elektrine a magnetizme, nemohol získať prehľad o celkovej koncepcii, zameraní a cieľoch diela. Napriek tomu ho odporúčal — vzhľadom na historický význam Engelsovej osobnosti — na vydanie. E. Bernstein však nevzal tento názor na vedomie.

Je akiste príznačné, že až v prvom socialistickom štáte, v Sovietskom zväze vyšla roku 1925 *Dialektika prírody* v druhom zväzku Archívu Marxa a Engelsa, a to súčasne v ruskom a nemeckom jazyku.

*

Význam a aktuálnosť *Dialektiky prírody* podčiarkla skutočnosť, že na konferencii predniesol hlavný referát člen Politického byra a tajomník Ústredného výboru SED prof. Kurt Hager. Poukázal na to, že toto dielo je nevyčerpatelným žriedlom „základných ideí o vede a dialektickomaterialistickom svetonázore, o dialektickej logike, teórii poznania a metodológii, o dejinách vedy“.

Konferencie sa zúčastnilo viac ako 500 filozofov a špeciálnych vedcov, medzi nimi hostia zo Sovietskeho zväzu, PLR,

Bulharska, Japonska a Dánska. Z ČSSR bola prítomná 5-členná delegácia.

Cieľom berlínskeho rokovania bolo analyzovať význam Engelsovho diela pre súčasnosť, a to predovšetkým pokiaľ ide o riešenie filozofických a svetonázorových otázok hlavných prírodovedných disciplín, ale aj spoločenských vied, vzťahu dialektiky a metodológie, teoretických otázok vedeckotechnickej revolúcie, filozofických otázok techniky a vedeckotechnického pokroku, dejín vedy, vzťahu filozofie a logiky, ale aj problematiky súčasného zápasu proti rôznym buržoáznym a revizionistickým formám dezinterpretácie marxisticko-leninskej filozofie.

Na plénárnych zasadnutiach, ktoré vytýčili rámec ďalšiemu rokovaniu v sekciiach, prof. H. Ley sa zapodieval problémom objektivity v prírodných procesoch. Poukázal na nebezpečenstvo subjektivismu pri vysvetľovaní prírodných procesov a jeho zákonitostí, ktorý predstavuje jeden zo zdrojov filozofického revizionizmu. Atómový fyzik prof. H. J. Treder a genetik prof. H. Böhm analyzovali na problematike zo svojich odborov vzťah filozofie a prírodovedy. Prof. T. I. Ojzerman (ZSSR) skúmal zásadu otázku, ako sa materialistická dialektika stáva čoraz viac najvšeobecnejšou základňou špeciálnovedných metód. Prof. V. Ruml (Praha) analyzoval — na základe poznatkov *Dialektiky prírody* — teoretické a gnozeologické korene scientisticko-pozitivistickej tendencie súčasného filozofického revizionizmu.

Pozornosť vzbudilo vystúpenie prof. H. Steinigera o dialektike dejín, prof. H. Böhmeho o filozofických problémoch biológie a prof. H. Hörza o vzťahu dialektiky a metodológie. Prof. E. Schmutzer skúmal základné dialektické zákony v teórii relativity a v kvantovej teórii.

II

Rokovanie v ôsmich pracovných skupi-

nách — v ktorých prebiehala prevažná časť konferencie — rozpracúvalo do hĺbky a detailov filozoficko-teoretické, gnozeologické a metodologické problémy, ktoré súvisia s jej tematikou.

V prvej sekcii sa rozoberali *základné problémy vzťahu filozofie a špeciálnych vied, ako aj spolupráce odborných vedcov a filozofov*.

Po úvodnom slove prof. H. Steinigera a prof. H. Vogla sa diskutovalo, okrem iného, o Engelsovom a súčasnom poňatí nekonečna, o vzťahu teoretického a empirického poznania, o jednote svetonázoru a metodológie, o vzťahu prírodných vied a filozofie, o dialektike javu a podstaty, o metodologickej funkcii základných zákonov dialektiky pre analýzu spoločenského života, o vzťahu filozofických problémov prírodných a spoločenských vied, o skúsenostiach interdisciplinárneho výskumu spoločenských a prírodných vied, o niektorých výsledkoch spolupráce filozofov s technológmi a pod.

V pracovnej skupine *Filozofické otázky vedeckotechnického pokroku a techniky* odzneli po úvodnom referáte prof. H. Leya podnetné a hlboko fundované príspevky o problémoch technických zákonov, o význame *Dialektiky prírody* pre marxistické riešenie otázok životného prostredia, o racionalizácii duševnej práce na príklade konštruktívneho vývinového procesu, o problémoch dialektických protirečení vo vývine techniky, o otázkach socialistickej spoločenskej práce pri zavádzaní výsledkov vedeckého výskumu do spoločenského života, o vzťahu subjektu a objektu v experimentálnej psychológii, o jednote prírodných a spoločenských vied vo vedeckotechnickej revolúcii, o relatívnej samostatnosti a historickej determinovanosti technologických procesov, o vzťahu technológie a informácie, o svetonázorovej problematike spredmetňovania vedeckých poznatkov v technike, o význame organizácie vo vede a pod. V tejto sekcii vystúpila aj dr. E. Farkašová (Bratislava) s príspevkom *K niektorým otázkam životného spôsobu*.

V sekcii *Dejiny vzťahu filozofie a prírodovedy a kritika buržoáznej filozofie prírody* sa po úvodnom referáte K. F. Wessela, DrSc. rozvinula podnetná a tvorivá diskusia o mieste Engelsovej *Dialektiky prírody* v dejinách vedy, o Weizsäckerovej prednáške *Vývoj a veda*, o ideologických problémoch technológie a technologickej kríze, o vede a spoločnosti, teórii a praxi za podmienok štátnomonopolistického kapitalizmu, o Einsteinových názoroch o *Dialektike prírody*, o probléme spoločenskej zodpovednosti vedca v imperialistickej krajine, o súčasných teologických interpretáciách vedeckotechnickej revolúcie, o koncepte „modernizácie“ súčasnej buržoáznej spoločenskej teórie, o dezinterpretácii Engelsovho poňatia dialektiky prírody a spoločnosti v buržoáznej ideológii, o problematike dejín prírodných vied, o Engelsových názoroch o dialektike a o boji so štrukturalizmom v jazykovede, o niektorých metodologických otázkach vzťahu dejín vedy a filozofie a ďalšie. V tejto pracovnej skupine vystúpil aj prof. L. Hanzel (Bratislava) s príspevkom *Engelsova Dialektika prírody — a filozoficko-ideologické diskusie so súčasným revizionizmom*.

V pracovnej skupine *Filozofické problémy fyziky a matematiky* sa po úvodnom referáte prof. H. Hőrrza diskutovalo neobyčajne živo o Engelsovom materialistickom zdôvodnení matematiky, o fyzikálnych modeloch a prekonaní „ideálu opisu prírodných javov v mechanických pojmoch“, o Engelsovej myšlienke vývinu a kozmickej fyzike, o vzťahu matematiky a praxe, o Engelsových koncepciách v otázkach dialektiky prírodovedných poznatkov, o výstavbe a charaktere procesu vypracúvania rozvinutých fyzikálnych teórií, o filozofickom probléme vzájomného vzťahu, o priebehu dialektiky v prírodných vedách, o vplyve fyziky na komunistickú výchovu študentov, o filozofických aspektoch vývinu vedy s osobitným zreteľom na fyziku, o univerzalite prírodných zákonov a historicosti kozmu atď.

V sekcii *Filozofické problémy chémie*, v ktorej mal úvodné slovo dr. H. Leitko, rozvinula sa tvorivá a plodná rozprava o filozofických otázkach chémie, o úlohe dialektického protirečenia v chemickej forme pohybu, o F. Engelsovi, C. Schorlemmerovi a filozofických otázkach chémie, o problémoch vedeckej revolúcie na príkladoch z makromolekulárnej chémie, o otázkach vývinu teórie v chémii, o pojme štruktúry v chémii a pod.

V pracovnej skupine *Filozofické otázky biologických vied a medicíny* sa po úvodnom referáte prof. R. Löthera analyzovali problémy kauzality v medicíne, význam Engelsových ideí v súčasných biologických diskusiách, problematika genetickej a sociálnej dedičnosti človeka. Diskutovalo sa o biológii ako výrobnnej sile, o filozofických aspektoch štruktúrálnofunkčných vzťahov, o bielku a elementárnych základoch odrazu, o vzťahu materialistickej dialektiky a modernej biológie, o vedeckej metóde biologických vied, o špecifickosti filozofickej problémovej situácie vied o človeku v socialistickej spoločnosti atď.

Úvodné slovo k *filozofickým problémom geovied* predniesol dr. M. Guntau. V nasledujúcej rozprave sa diskutovalo o dialektickom vývine koncentrácie prvkov, o otázke pravdy v geológii, o problematike procesu zovšeobecňovania geologických údajov, o druhom základnom zákone materialistickej dialektiky a o fyzikálnej geografii, o objavení spektrálnej analýzy a jej vývine ako príklade dialektiky poznávacieho procesu, o dialektike v geológii a v geologickom výskume, o kvalite a kvantite pri vývine výrobných síl za socializmu a o ďalších problémoch.

Posledná pracovná skupina sa zapodievala *vzťahom filozofie a logiky*. Po úvodnom referáte dr. H. Wessela sa rozvinula čulá a tvorivá rozprava o logike empirických vzťahov, o tzv. logike mikro-fyziky, o význame všeobecnej teórie termínov pre filozofiu, o probléme logiky času, o indukcii, pravdepodobnosti a sub-

jekte, o Heglovom postoji k logike, o dialektickej identite, o probléme logiky noriem, o vzťahu induktívnych a deduktívnych metód a o ďalších problémoch.

III

Už náčrt diskutovanej problematiky poukazuje na šírku a záber berlínskej konferencie o Engelsovej *Dialektike prírody*. Rokovania sa aktívne a tvorivo zúčastnili desiatky filozofov a špeciálnych vedcov. Pribeh konferencie, hĺbka a tvorivý prístup k riešeným otázkam poukázali na silu, mohutnosť, erudíciu a neobyčajnú šírku vedeckých záujmov a špecializácie filozofického frontu Nemeckej demokratickej republiky. Dokázali, akú šírku a hĺbku dosiahla spätosť marxisticko-leninského myslenia s prírodovednými disciplínami. Na druhej strane potvrdila, že aj prírodovedci si osvojili dialektickomaterialistickú metódu ako základ svojich špecificko-vedných metód. No pribeh rokovania, nastolované a riešené problémy poukázali aj na úzku spätosť nielen filozofie, ale celého vedeckého frontu s nástojčivými úlohami výstavby socializmu v prvom štáte robotníkov a roľníkov na nemeckej pôde.

Šírka a rozmanitosť prerokúvanej problematiky nám neumožňuje analyzovať jednotlivé diskutované problémy, postoje a závery, ku ktorým konferencia dospela. Bolo by to akiste neobyčajne poučné a zaujímavé, veď rokovania sa zúčastnili najvýznamnejší vedci nášho socialistického suseda.

Vzhľadom na šírku problematiky sa môžeme pokúsiť iba o niektoré zovšeobecnenia a zhrnutie bohatého rokovania a diskusie k hlavnému referátu prof. K. Hagera.

Berlínska konferencia predovšetkým dokázala, že Engelsova *Dialektika prírody* nie je ani zďaleka duchovno-historickou, azda minulosti prináležajúcou prácou. Má aj v súčasnosti výsostne aktuálny svetoná-

zorovo-filozofický, metodologický a vedeckoteoretický význam.

Nie náhodou venovali K. Marx a F. Engels — v úsilí dokázať jednotu sveta v jeho materiálnosti, ako aj dialektický charakter jeho vývojových procesov — veľkú pozornosť matematike a prírodným vedám. Viedli ich k tomu naliehavé úlohy filozoficko-ideologického zápasu. Bola to predovšetkým nevyhnutnosť kritiky teoretických úsilí „filozofujúcich“ prírodovedcov (E. Dühringa a iných), ktorí sa usilovali zneužiť najnovšie poznatky prírodovedy na vyvrátenie filozofických základov marxizmu.

K tomuto štúdiu ich priviedol — čo je veľmi aktuálne aj v súčasnosti — aj búrlivý rast prírodných vied, nové objavy vo fyzike, chémii a biológii, v ktorých, ako napísal Engels, bolo „vďaka ich vlastnému vývinu znemožnené metafyzické chápanie“, a v ktorých návrat k „dialektike prebieha neuvdomele, a teda protirečivo a pomaly“. (1, s. 19) Nevyhnutnosť ďalšieho rozvoja marxistickej filozofie nastolila už vtedy úlohu systematicky usporiadať a filozoficky zovšeobecniť najnovšie prírodovedné poznatky.

Poučný a aktuálny je Engelsov historický a logicko-systematický prístup k riešeniu úloh, ktoré si v *Dialektike prírody* vytýčil. Skúmal predovšetkým vývoj prírodovedného poznania ako dialektický proces. Vypracoval tým dôležité princípy pre marxisticky chápané dejiny prírodných vied. Sústavne dokazoval, že prírodovedec skúmajúci prírodu, ktorá sa vyvíja objektívne dialekticky, nevyhnutne, aj keď živelne smeruje k dialektickomaterialistickému poňatiu predmetu svojho bádania. Je historickou úlohou vývinu vedy dosiahnuť uvedomé používanie princípov materialistickej dialektiky ako najvšeobecnejšej vedeckej metódy v špecifických prírodovedných metódach. Ako ukázala berlínska konferencia, tento cieľ možno dosiahnuť v celej šírke iba v socialistickej spoločnosti. Vytvára nevídane predpoklady pre rozvoj vedeckého poznania.

Preto je dôležité študovať, ako vysvetľoval Engels skúmanú problematiku na príkladoch veľkých prírodovedcov: Darwina, Haeckla, Helmholtza a iných. Presvedčivo dokázal, že práve „dialektika je pre dnešného prírodovedcu najdôležitejšou formou myslenia“, lebo jedine ona „poskytuje analógiu, a tým aj metódu na vysvetlenie vývinových procesov prebiehajúcich v prírode, všeobecných súvislostí v prírode, na prechody z jednej oblasti bádania do druhej“. (1, s. 39)

Jednou z ústredných myšlienok *Dialektiky prírody* je poznatok, že predmetom bádania prírodovedy sú rôzne formy pohybujucej sa hmoty. V dôsledku toho sú, ako dokazuje Engels, jednotlivé prírodné vedy odrazom dialektických zákonitostí a vzťahov týchto foriem pohybu hmoty.

Rokovania berlínskej konferencie vychádzali, prirodzene, zo skutočností, že dnešný systém vied je oveľa rozmanitejší a členitejší ako v Engelsových časoch. No súčasne sa jednoznačne dokázalo, že až podnes sa plne osvedčila základná Engelsova idea rozpracúvať klasifikáciu vied podľa foriem pohybu hmoty, ktoré tá-ktorá prírodovedná disciplína skúma. Mnohé vedy, ktoré vznikli v posledných desaťročiach, ako fyzikálna chémia, biochémia, biofyzika, molekulárna biológia a iné, zaraďujú sa do tohto systému a chápania. Neprotirečí mu ani to, že tzv. štrukturálne vedy, ako matematika, kybernetika atď., skúmajú zákonitosti a vzťahy, ktoré sa nachádzajú vo všetkých formách pohybu.

Ako sa na konferencii dokázalo, formulácia o rôznych formách pohybu hmoty a ich vzájomných vzťahoch, bez ktorej by nebolo možné moderné vedecké bádanie, patrí k trvalým Engelsovým zásluhám.

*

Na konferencii sa opätovne nastoľovala a prediskutovala otázka, nakoľko majú teoretické princípy *Dialektiky prírody*, vzhľadom na búrlivý rozvoj prírodovedy v 20. stor., platnosť aj v súčasnosti.

Ako ukázala diskusia, nemožno zabudnúť, že F. Engels písal *Dialektiku prírody* v časoch nadvlády tzv. klasickej fyziky. Neboli ešte objavené elektróny, radioaktívny rozpad prvkov a pod. Dvadsiate storočie je mimoriadne bohaté na významné prírodovedné objavy. Vznikli nové vedné disciplíny vo fyzike: atómová a jadrová fyzika i fyzika „elementárnych“ častíc. Teoretická fyzika opustila, v spojitosti s objavením teórie relativity a kvantovej mechaniky, základné klasické pojmy a predstavy. Tieto a iné objavy prírodných vied — napr. aj vývoj molekulárnej biológie — viedli k závažným a ďalekosiahlym filozoficko-svetonázorovým, teoreticko-poznávacím a metodologickým diskusiam. Tieto diskusie charakterizovali aj rokovania berlínskej konferencie.

Preto nebolo náhodné, že sa v týchto súvislostiach tak často poukazovalo na historický význam diela V. I. Lenina *Materializmus a empiriokriticizmus*, v ktorom sa riešia filozofické otázky na tomto základe vzniknutej „krízy modernej fyziky“ a rozvíja sa dialektický materializmus v súvislosti s novými vedeckými objavmi. Z týchto metodologických východísk sa nastoľovali a riešili aj aktuálne otázky ďalšieho rozvoja marxisticko-leninskej filozofie v súčasnosti.

Ako ukázala konferencia, niektoré aspekty Engelsových názorov v *Dialektike prírody* sú, prirodzene, zastarané. Na druhej strane sa však prišlo k jednoznačnému záveru: Toto konštatovanie sa netýka svetonázorových, teoreticko-poznávacích a metodologických problémov, ktoré súvisia s týmito riešeniami. Práve v nich je trvalá hodnota a platnosť tohto epochálneho Engelsovo diela.

IV

F. Engels rozpracoval v *Dialektike prírody* — v úzkej spolupráci s K. Marxom — na vyšší stupeň metódu marxizmu, materialistickú dialektiku. Presvedčivo doká-

zal význam teoretického myslenia, dôležitosť metódy pre poznávanie sveta.

Nech sa „prírodovedci tvária akokoľvek“ — dokazuje presvedčivo Engels — „predsa sú ovládaní filozofiou“. Je len otázka, či „ich ovláda zlá, módna filozofia“, alebo forma teoretického myslenia, ktorá sa „opiera o znalosť dejín myslenia a jej výdobytkov“. (1, s. 167) A touto filozofiou je práve dialektický a historický materializmus.

Dialektika prírody predstavuje v mnohých ohľadoch vyšší stupeň rozvoja marxistického myslenia. Na konferencii sa skúmalo — v úzkej nadväznosti na súčasné filozofické problémy — Engelsov prínos k rozvoju dialektiky a jej kategórii: príčinnosť, nevyhnutnosť a náhodnosť, klasifikácia foriem súdu, vzájomný vzťah medzi indukciou a dedukciou, význam hypotézy ako formy rozvíjania prírodných vied a mnohé ďalšie. Ukázalo sa, že Engelsov prístup a použitá metóda rozboru sú aj v súčasnosti príkladom a smernicou, ako vedecky exaktne a tvorivo pristupovať k filozofickému zovšeobecňovaniu nových poznatkov vedy.

*

Aktuálna aj v súčasných filozoficko-ideologických zápasoch je Engelsova metóda kritiky rôznych nevedeckých, idealistických filozofických tendencií. V *Dialektike prírody* podrobil kritickému rozboru — rozvíjajúc súčasne pozitívne marxistické hľadiská — vulgárny materializmus a metafyziku, idealizmus a agnosticizmus, jednostranný empirizmus a mechanicizmus, antidialektický pozitivizmus, náboženský špiritizmus, fideizmus a iné formy náboženskej filozofie.

Nejednu z týchto tendencií nachádzame aj v súčasnosti — aj keď zväčša v „modernejšej“, „dobrejšej“ podobe — na súčasnom antimarxistickom fronte. Ako ukázala diskusia na berlínskej konferencii, je to o dôvod viac, prečo treba študovať *Dialektiku prírody*, učiť sa z nej, ako prís-

ne vedecky, opierajúc sa o najnovšie vedecké poznatky, presvedčivo dokazovať nevedeckosť rôznych foriem súčasnej buržoáznej filozofie.

Engelsova *Dialektika prírody* je v súčasnosti predmetom sústredených útokov antimarxistických filozofov najrôznejších smerov. Jej koncepcie kritizujú jedným „dychom“ neotomisti, pragmatisti, filozofi „kritickej teórie“, existencialisti, rovnako ako filozofickí revizionisti.

Kritizujú najmä Engelsovo uznanie objektívne prebiehajúcich dialektických procesov, ktoré nazývajú „predkritickou ontológiou“. Tvrdia, že tzv. mladý Marx vraj redukoval dialektiku na „prax“, na vzťah subjektu a objektu. Nechápe ju teda ako Engels „ontologicky“, ale v podstate iba ako metódu „historického vedomia“. V dielach „zrelého“ Marxa a v Engelsových filozofických prácach sa uskutočnila vraj — stratou údajne pôvodného, subjektivisticky interpretovaného pojmu „praxe“ — degenerácia pôvodnej antropologicky poňatej Marxovej „filozofie človeka“ na „dogmatický“ dialektický materializmus. Tento proces vraj vrcholil u V. I. Lenina, ktorý údajne „pragmatickým“ poňatím praxe povýšil dialektiku na „všeobecný hodnotový zákon“.

Mnohí referenti a diskutéri na berlínskej konferencii vyvrátili, opierajúc sa o Engelsovu metódu kritickej analýzy, tieto a podobné koncepcie. Poukázali na fakt, že príroda jestvovala už skôr, ako sa objavil človek. Historickosť prírody bola práve predpokladom vzniku človeka. Zákony dialektiky sa pritom „abstrahujú z dejín prírody a ľudskej spoločnosti“. Poukazovali na to, že chyba idealistických dezinterpretátorov dialektiky spočíva, ako konštatoval Engels, v tom, že „tieto zákony ako zákony myslenia nanucujú prírode a spoločnosti, namiesto aby sa z nich vyvodzovali“. (1, s. 162) Nechápu teda, že dialektika hlavy je iba odrazom foriem pohybu reálneho sveta, prírody, práve tak ako dejín.

Na konferencii sa opätovne zdôraznilo,

že objektívny vývoj prebieha aj v prírode, v ktorej pôsobí človek, aj keď sa to deje pod jeho vplyvom, ktorý nemožno podceňovať. Táto skutočnosť vedie — badáme to, ako ukázali diskutéri, najmä v socialistickej spoločnosti — k urýchleniu vývoja a k vylúčeniu niektorých elementov brzdiacich vývoj.

Marx a Engels nazývajú tento proces „vznikom prírody pre človeka“. Ako ukázal priebeh berlínskej diskusie, vychádzajú „z podstatnosti“ prírody, z jej objektívnej existencie. Aj keď človek vplýva svojou činnosťou na vývoj prírody, neznamená to, že ju azda vytvára. Neobstojí teda tvrdenie revizionistov, podľa ktorého vraj subjektívno podmieňuje, principiálne určuje objektívno, že človek je vraj preto človekom, lebo „vytvára a prekračuje predmetnosť“. (2, s. 86)

Marxistická teória dialektiky vychádza teda z reálneho vývoja prírody a spoločnosti. Vysvetľuje tento vývoj ako samopohyb, ktorý je rozhodujúcim dialektickým a súčasne materialistickým predpokladom pre vedecké pochopenie vývoja vo vede. Poučka o samopohybe vedie bezprostredne k jadrú materialistickej dialektiky, k učniu o jednote a boji protikladov.

Konferencia o *Dialektike prírody* jednoznačne dokázala, že materialistická dialektika sa opiera o poznatky vedy. Pritom neextrapoluje zo spoločnosti na prírodu, ani naopak. Tak sa prejavuje jednota prírody a spoločnosti ako základná skutočnosť. Príroda je pritom historická a dejiny spoločnosti zasa prírodnohistorickým procesom.

Viacerí diskutéri však poukázali na dôležitú skutočnosť, podľa ktorej Engelsovo konštatovanie v *Dialektike prírody*, že v prírode a spoločnosti platia tie isté všeobecné zákony prírody, neznamená, že azda zostáva názor o socializácii prírody či naturalizácii spoločnosti. V spoločnosti pôsobia zákonitosti sociálneho vývoja. Prírodné vzťahy tvoria síce základ bytia spoločnosti, ale nemajú určujúci vplyv na spoločenský vývoj. V prírode pôsobia zasa

špecifické prírodné zákony, ktoré človek nemôže zrušiť, ale iba využiť.

V

Vedecký dôkaz dialektickej jednoty prírody a spoločnosti patrí k dôležitým bádateľským poznatkom *Dialektiky prírody*. Vysvetľuje sa vývinom, pôvodom človeka z prírody, lebo „hmota zo seba vytvorila mysliaci mozog“, a z povahy hmoty „vyplyva, že postupuje k vývinu mysliacich bytostí“. (1, s. 166)

Veľký význam malo v tejto súvislosti aj Engelsovo objavenie úlohy práce ako rozhodujúcej hybnej sily vývinu človeka a spoločnosti. Práca je „prvou základnou podmienkou všetkého ľudského života“, a to v takej miere, že „v určitom zmysle musíme povedať: práca stvorila človeka samého“. (1, s. 135)

Konferencia venovala veľkú pozornosť aj v súčasnosti aktuálnemu Engelsovmu objavu protirečivého charakteru vzťahu človeka a prírody v antagonisticko-triednych spoločnostiach. Mohutné výrobné sily v kapitalistickej spoločnosti umožnili predtým nevídanú vládu človeka nad prírodnými silami a procesmi. Ale činnosť a záujmy veľkokapitálu, riadiace sa snahou po najväčšom zisku a neschopné prejsť k plánovitému hospodárstvu, viedli a vedú aj v súčasnosti, ako to dokazuje súčasná kríza kapitalistického Západu, k ničeniu výrobných síl a drancovaniu prírodného bohatstva.

F. Engels akoby anticipoval súčasnú buržoázne teórie „ekologickej krízy ľudstva“. V *Dialektike prírody* dokázal, že kapitalistická spoločnosť so svojim súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov a prírodných bohatstiev, ako aj v úsilí o maximálne zisky nie je schopná zabezpečiť vývoj spoločnosti na základe vedecky plánovitého racionálneho využitia prírodných podmienok. Ako ukázali diskutéri, v súčasnom štátno-monopolistickom kapitalizme to platí ešte vo väčšej miere než v Engelsových časoch.

Súčasne analyzovali na základe dnešných podmienok vývoja sveta aj Marxom a Engelsom vypracované tézy, ako prekonať protirečenie medzi rastúcim ovládním prírody a vývojom antagonistickotriednych spoločností. Na to je potrebné „viac ako holiť poznanie“, a to „úplný prevrat nášho doterajšieho spôsobu výroby a s ním aj celého dnešného spoločenského zriadenia“. (1, s. 143) Ako ukázali referenti, nemožno ani v zmysle Engelsových záverov súhlasiť s revizionistickou tézou, že k socializmu možno prejsť evolučnou cestou, púhym „finalizovaním kapitalizmu“. (3, s. 147)

Ako dokázala konferencia na základe vyhodnotenia a zovšeobecnenia veľkého množstva faktov, výstavba socializmu dokazuje, že sa vždy vytvoria nové možnosti, ako zabezpečiť neustále potreby ľudstva. Zábezpečou je — ako ukázal v hlavnom referáte prof. K. Hager — „spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, socialisticke plánované hospodárstvo a socialistická ekonomická integrácia“. (4, s. 4)

Tieto zovšeobecnenia platia nepochybne pre všetky socialistické krajiny. Nie náhodou konštatovalo zasadnutie Ústredného výboru KSČ v máji 1974, že treba „využívanie možností vedeckotechnickej revolúcie a medzinárodnej socialistickej integrácie ako rozhodujúcich faktorov zvyšovania efektívnosti národného hospodárstva a životnej úrovne ľudu považovať za revolučnú úlohu strany, robotníckej triedy a celej spoločnosti“.

*

Dôležité zovšeobecnenia z Engelsovej *Dialektiky prírody* vyplývajú — ako to

jednoznačne dokázala berlínska konferencia — aj pre vzťah marxisticko-leninskej filozofie a prírodných vied.

Ďalšie rozpracúvanie materialistickej dialektiky ako svetonázoru, teórie poznania, logiky a metodológie sa môže realizovať iba na základe zovšeobecnenia najnovších poznatkov vedy a spoločenskej praxe. Tieto úlohy kladú na filozofov, ale aj na prírodovedcov nemalé požiadavky. Úroveň interdisciplinárnej práce, bez ktorej tieto úlohy nemožno riešiť, nezávisí iba od prírodovedných znalostí filozofov, ale aj od filozofickej fundovanosti prírodovedcov. Na tomto závere sa zhodli všetci účastníci konferencie, ktorá bola príkladom ich intenzívnej a tvorivej spolupráce.

Pre teoretické základy plánovitej a spoločnými cieľmi sa riadiacej spolupráce marxisticko-leninských filozofov, prírodovedcov a vedcov iných odborov je nevyhnutný dialektický a historický materializmus. V *Dialektike prírody* Engelsom rozpracované idey o spätosti spoločenského vývinu a ovládania i poznania prírody nám poskytujú dôležitú teoreticko-vedeckú a metodologickú výzbroj na zvládnutie náročných úloh.

Konferencia o Engelsovej *Dialektike prírody* v Berlíne splnila nepochybne svoje poslanie. Jej usporiadatelia sa chystajú vydať tlačou protokol rokovania. Odporúčame ho už teraz do pozornosti všetkým, ktorí sa zaujímajú o filozofické otázky prírodných vied. Nájdú v ňom nepreberné množstvo faktového materiálu, teoreticko-filozofických zovšeobecnení, ale aj vzor na tvorivé rozpracúvanie dialektického materializmu v našich konkrétnych podmienkach.

Lev Hanzel

LITERATÚRA

1. ENGELS, F.: *Dialektika prírody*. Bratislava 1963.
2. KOSÍK, K.: *Dialektika konkrétného*. Praha 1965.
3. GARAUDY, R.: *Le grand tourantant du socialisme*. Paríž 1969.
4. Neues Deutschland. Berlin, 4. 12. 1975.